

Kolb I. Physical Resistance as One of the Reasons for Using Force against Prisoners: Social and Legal Aspects. The article deals with the socio-legal nature of the physical resistance of the imprisoned in the context of the application of legal measures to neutralize them. The study highlights the role of the background phenomena and their impact on the formation of the unlawful behavior of the prisoners. The author argues that the staff of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine ought to take into account not only formal and legal factors but also the actual grounds for the application of physical influence measures to subdue physical resistance on the part of prisoners including the influence of the background phenomena existing in the penal institution. Such an approach will not only make it possible to put into practice the principle of humanism in a more substantive way, but also prevent more serious socially dangerous acts on the part of prisoners. This practice will allow to humanize the relations of the penitentiary institution staff and the convicted persons, which has always been and remains an urgent problem in the process of execution and serving sentences, and meets the requirements of the Conception of reforming (development) of the penitentiary system of Ukraine approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine in September of 2017.

Key words: physical resistance; legal grounds; physical grounds; convicted; colony personnel; prophylaxis; the crime; offense; restraining measures; background phenomena; deprivation of liberty.

УДК 343.137

О. Крикунов, Г. Денісова

Невмотивований відвід кандидату у присяжні у кримінальному процесі (порівняльно-правове дослідження)

У статті з'ясовано історичний та етимологічний аспект, процесуальну природу невмотивованого відводу кандидату у присяжні, його значення для формування складу суду присяжних у кримінальному провадженні відповідно до інтересу його сторін. Узагальнено доступні пам'ятки права, акти законодавства та судову практику низки держав світу. З'ясовано ситуації, за яких доцільним є заявлення невмотивованого відводу кандидату у присяжні. Розглянуто юридичні та психологічні рекомендації закордонних фахівців. Автори дійшли висновку, що запровадження права на невмотивований відвід кандидату у присяжні у наше чинне законодавство як окремий крок для його вдосконалення не видається доцільним.

Ключові слова: суд присяжних, відвід, невмотивований відвід, кримінальний процес.

Постановка наукової проблеми та її значення. Існування суду з участю присяжних засідателів, без сумніву, є невід'ємною ознакою демократичної правової держави. Суд присяжних є формою участі народу у здійсненні правосуддя. А тому забезпечення неупередженості та об'єктивності присяжних є важливою гарантією дотримання прав і законних інтересів особи в кримінальному провадженні та виконанні його завдань. У нинішній період проблеми реалізації процесуальних гарантій, пов'язаних із формуванням законного складу суду, набули підкресленої актуальності, в тому числі у зв'язку з стратегічною метою впровадження європейських стандартів неупередженості суддів.

Дана наукова проблема має значення для осмислення зарубіжного досвіду функціонування суду присяжних, регулювання змагальності сторін, забезпечення права на захист у цій кримінально-процесуальній формі, та для визначення перспектив удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства нашої держави. Вона тісно пов'язана із завданням формування неупередженого складу суду присяжних, ухваленням правосудного судового рішення, чим і пояснюється актуальність даного дослідження.

Стан дослідження наукової проблеми. У нашій роботі було узагальнено та проаналізовано наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців та практиків Б. Т. Безлепкіна, В. Бернхема, Т. А. Владикіної, Е. Димітріус, О. Дроздова, О. Дроздової, Д. Дж. Джиффорд, К. Х. Джиффорд, С. А. Коломенської, Д. Майерс, М. Мазарелла, К. Моррісон, С. А. Насонова, Ж. Перро, І. Л. Петрухіна, І. О. Русанової, А. А. Солодкова, К. Тамаєвої, О. Н. Тіссен, І. Я. Фойницького, В. І. Шишкіна.

Метою даної статті є науковий аналіз законодавчих та наукових підходів щодо процесуальної природи і процедури заявлення невмотивованого відводу кандидатам у присяжні, формулювання власного бачення та відповідних пропозицій законодавцеві.

Завданнями цього дослідження вважаємо наступне: 1) визначити сутність невмотивованого відводу як процесуальної категорії, 2) з'ясувати етимологічне та термінологічне значення поняття невмотивованого відводу; 3) здійснити аналіз наукових підходів щодо причин і тактики заявлення невмотивованого відводу кандидатам у присяжні; 4) співставити особливості регулювання порядку заявлення невмотивованих відводів у досліджуваних державах англо-американської та романо-германської правових сімей; 5) оцінити перспективність запровадження права на невмотивований відвід кандидату у присяжні у чинний КПК України.

Виклад основного матеріалу. При регулюванні процедури формування суду присяжних в світі передбачено як вмотивовану, так і невмотивовану форму відводу [1, с. 22].

Ідею права на невмотивований відвід сформулював знаний філософ права та юрист Чезаре Беккарія: «було б справедливо, аби обвинувачений міг у певних межах відводити суддів, які йому здаються підозрілими. Якщо це буде йому безперешкодно надано протягом певного часу, то засудження буде сприйматися ним як власний вирок над самим собою» [2, с. 253]. Можемо погодитися, що авторитет судового рішення можливий тільки за відсутності сумнівів у неупередженості суду.

Заявлення невмотивованого відводу (*peremptory challenge* – англ.) є виключним елементом у процедурі формування суду присяжних [3, с. 156]*. Класик кримінального процесу І. Я. Фойницький такий стан переконливо та доступно пояснив наступним чином. Стосовно до суддів коронних (у сучасному аналозі – професійних), кількість яких невелика і заміна яких іншими не така легка, можливість відводу повинна була б надаватися у більш вузьких межах. Жодна держава не може дати тут місця причинам, які встановлюють нездатність бути суддею через одне лише побоювання сторони, яке не перевіряється судом і яке визнається щодо присяжних засідателів як право на невмотивований відвід [5, с. 277].

Для коректного розуміння предмета нашого дослідження вважаємо за необхідне з'ясувати етимологічне та термінологічне навантаження означення «невмотивований». У «Словнику української мови» цей прикметник інтерпретовано як такий, що «не має доводів, обґрунтування; позбавлений підстав, які роблять безсумнівним, безперечним що-небудь; позбавлений достатньої кількості фактів, доказів» [6, с. 103].

Для розуміння категорії невмотивованості є сенс «йти від протилежного» і навести ч. 4 ст. 370 КПК [7], яка роз'яснює законодавчий підхід до ознаки вмотивованості (у контексті ухвалення судового рішення) і передбачає наведення належних і достатніх мотивів та підстав. Отже, можна зробити логічний висновок, що невмотивований відвід – як протилежність вмотивованого відводу – це виклад клопотання про усунення кандидата у присяжні, який не містить доводів, підстав, аргументації. Легко побачити, що загально-мовне та спеціально-термінологічне трактування невмотивованого відводу цілком узгоджуються.

Близькі до нашого висновку позиції вчених А. А. Солодкова, І. О. Русанової. Як правова категорія невмотивований відвід тлумачиться як заперечення проти кандидата у присяжні без зазначення підстав для такого заперечення [8, с. 232-233]; відвід кандидатури присяжного без усяких пояснень, доказів можливої упередженості стосовно обвинуваченого [9, с. 153]. Однак, це не означає, що для реалізації невмотивованого відводу відсутні об'єктивні причини. Заявлення стороною відводу завжди здійснюється з метою формування колегії присяжних, схильної до прийняття певного рішення, а право на невмотивований відвід реалізується у випадках, якщо сторона не може обґрунтувати свій вибір правовою нормою [8, с. 232-233]. Варто вказати, що право на невмотивований відвід може бути реалізоване стороною і після того, як буде відмовлено у клопотанні про відвід мотивований.

* Цікавим є той факт, що у Англії – батьківщині суду присяжних – до 1305 р. був можливий безмотивний відвід і щодо прокурорів [4, с. 95-96].

На нашу думку, невмотивований відвід не повинен сприйматися як нераціональне, безпідставне клопотання. Дійсно його особливістю та одночасно перевагою, вважаємо, є відсутність потреби обґрунтування бажання сторони усунути певного кандидата у присяжні від здійснення правосуддя. Невмотивований відвід не потребує доказування, тому його не можна відхилити і це робить його імперативним для головуючого, а тому і дієвою гарантією процесуальних прав сторін на законний склад суду. Варто також навести позицію американського дослідника К. Моррісон про те, що з позиції законного інтересу сторони захисту метою процедури невмотивованого відводу є залишити тих кандидатів у присяжні, що найбільш співчувають захисту; усунути осіб, поведінка яких здається дивною чи ексцентричною і які викликають побоювання сторін [10, с. 171].

Узагальнення наукових джерел дозволяє вказати, що причини заявлення невмотивованого відводу можуть бути дуже різноманітними, інколи достатньо дискусійними. Але їх об'єднує те, що заявник не може обґрунтувати власну позицію правовою нормою, формуючи суд присяжних. Варто проаналізувати ситуації, коли заявлення саме невмотивованого відводу кандидату у присяжні є доцільним. Насамперед, вважаємо, що ця форма відводу повинна застосовуватися, коли немає підстав для заявлення вмотивованого відводу, прямо передбачених законодавством певної держави.

На думку російського вченого Т. А. Владикіної безпосередніми причинами невмотивованого відводу можуть бути будь-які загальні міркування, що стосуються індивідуальних особливостей певного кандидата у присяжних (наприклад, підозри в психологічній нетерпимості, схильності до поспішних рішень). Чи може бути причиною такого відводу інтуїтивно відчутна стороною кримінального процесу упередженість присяжного? Зарубіжна судова практика відповідає на дане питання позитивно [11, с. 205].

Певне підтвердження висловленої думки ми знайшли у позиції відомого французького юриста та публіциста Ж. Перро. Він критично відзначав, що прокурори і адвокати власну думку щодо здатності кандидата у присяжні бути об'єктивним чи, навпаки, лояльним до певної сторони, намагаються заповнити сумнівними фізіономічними спостереженнями. У книзі, присвяченій аналізу причин помилкового обвинувального вердикту присяжних у справі двадцятирічного Крістіана Рануссі, обвинуваченого у вбивстві восьмирічної дівчинки, аналізуючи численні тактичні помилки захисту у цій справі, Ж. Перро звертає увагу на немотивований відвід однієї кандидатки у присяжні, зовнішній вигляд якої не сподобався адвокату. Через рік після того, як на підставі помилкового обвинувального вердикту Рануссі був страчений, до його адвоката підійшов голова місцевого відділення Ліги захисту прав людини і з гіркотою сказав: «На жаль, ви відвели кандидатуру однієї з наших активісток, яка переконана супротивниця страти ... ». З цього приводу Ж. Перро зазначає, що в результаті застосування подібних фізіономічних уявлень підсудний може втратити життя «тільки через те, що його адвокатів привернула оманливо доброзичлива фізіономія, або, навпаки, відштовхнув похмурий вираз обличчя, відмітає будь-яку думку про милосердя» [12, с. 178]. Очевидно, що описана ситуація мала місце у далекому минулому, однак, вона явно не втратила раціональності.

Розглянемо більш сучасний, науково обґрунтований зарубіжний досвід тактики заявлення невмотивованого відводу. Американський фахівець К. Дерроу пропонує три правила для заявлення невмотивованих відводів в судовій системі США. По-перше, слід відводити осіб, які внаслідок соціального стану або особистих якостей можуть стати лідерами колегії. Дослідження підтверджують, що, як і в житті, деякі індивідууми домінуватимуть на обговореннях, у результаті чого більшістю може стати голосна меншість. По-друге, слід відводити осіб, які володіють особистим досвідом у винесенні рішень стосовно подій у житті, що нагадують обставини справи, або просто стикалися у своєму житті з схожим випадком. Така людина цілком може привнести «свій досвід» у нарадчу кімнату, змушуючи своїх колег використовувати його, а не докази у справі, при прийнятті рішення. Автор також висловив думку, що найбільш надійним критерієм невмотивованого відводу є особиста реакція сторони на конкретного кандидата у присяжні. Якщо реакція на людину, яка має за всіма параметрами викликати тільки позитивне ставлення, негативна, то цьому кандидату слід заявити відвід [9, с. 155]. У. Бернем також зауважив, що вороже ставлення кандидата у присяжні до певної сторони у судовому процесі може змусити її адвокатів скористатися своїм правом на відвід без зазначення причин [16, с. 10].

У США прокурори і адвокати для визначення більш точних психологічних критеріїв для заявлення невмотивованих відводів з урахуванням особливостей розгляду справи і особистості підсудних і потерпілих широко використовують допомогу наукових консультантів-психологів. Для надання прокурорам, адвокатам і їх підзахисним такого роду послуг існують спеціалізовані консультативні фірми, дохід яких за спостереженням Д. Майерса становить 25 млн. доларів щорічно і

більшість клієнтів задоволені результатами [13, с. 423].

У цьому зв'язку варто навести позицію судового психолога Е. Димитріус, яка ґрунтується на практичному досвіді вивчення більш ніж десяти тисяч кандидатів у присяжні засідателі. Вона дійшла до висновку, що надійність кандидатів у присяжні серед жінок і чоловіків залежить від трьох взаємопов'язаних ключових ознак, які виступають в якості своєрідних індикаторів можливого рішення присяжних: 1) здатність кандидата у присяжні до співчуття; 2) сприятливі соціально-економічні умови формування і розвитку його особистості (доходи сім'ї, любов і підтримка близьких людей, ступінь задоволення фізіологічних і соціальних потреб); 3) задоволеність кандидата у присяжні засідателі своїм життям. Свою рекомендацію вона пояснює соціально-психологічними закономірностями: такі люди «... не хочуть нікому зла і навряд чи виявляться недобросовісними ... Визначивши людину як здатну до співчуття або незвичайно холодну та жорстоку, я вже знаю про неї більше, ніж можуть розповісти її вік, освіта, професія, зовнішність і стать разом узяті» ... «Ці люди, чії потреби завжди задовольнялися, бувають, як правило, більш впевненими в собі, добрими, щедрими, терпимими, поблажливими і відкритими ... Якщо нас оточували доброта і співчуття, то ми виростемо турботливими людьми. І не важливо, який у нас зріст, колір шкіри, стать або вік» [14, с. 72-75] Ці, на перший погляд, доволі прості закономірності та висновки, все ж заслуговують на сприйняття, адже Е. Димитріус брала участь як консультант сторони захисту при виборі складу колегії присяжних засідателів у резонансній для Америки справі О. Дж. Сімпсона, якого відібрані присяжні виправдали.

Окрім психологічних властивостей кандидатів у присяжні, у зарубіжній судовій практиці причинами для невмотивованого відводу вважають певні факти із їх особистого минулого чи історії їх родини, що могли на них вплинути. Зокрема, інформацію про притягнення кандидатів у присяжні або їх родичів до адміністративної чи кримінальної відповідальності, відомості про те, чи були кандидати у присяжні чи їх родичі жертвами злочинів; робота чи інші відносини з правоохоронними органами розглядають як причину для заявлення невмотивованого відводу. Право на невмотивований відвід застосовувалося також у випадках, коли сторона не могла обґрунтувати свій вибір правовою нормою, а виходила із обставин знайомства кандидата у присяжні з підсудним і його родичами до судового розгляду; проживання в одному будинку з потерпілим, знайомство з ним, наперед висловлену думку про потерпілого і його сім'ю; родство кандидата у присяжні з свідком захисту по справі; робота у кримінально-виконавчій системі; перебування кандидата у присяжні раніше на диспансерному обліку з діагнозом хронічний алкоголізм [15, с. 2846].

Слід вказати, що у державах англо-американської правової сім'ї підставою для невмотивованих відводів не можуть бути дискримінаційні ознаки особи (раса, етнічне походження, стать тощо) [4, с. 95]. Якщо у суду виникає підозра на прихований прояв дискримінації з боку сторони, то суд зобов'язує заявника невмотивованого відводу все ж вказати, чим він керується. Цей аспект більш детально буде розглянуто нижче на прикладі судової практики США.

У світі спостерігається тенденція до відмови чи обмеження невмотивованих відводів кандидатам у присяжні. На історичній батьківщині суду присяжних у Англії для обвинуваченого раніше існувало право на 7 невмотивованих відводів, потім воно було скорочено до 3, а з 1988 р. зовсім виключено [17, с. 45; 18, с. 153]. На нашу думку, подібну радикальну зміну спричинило прецедентне право ЄСПЛ. Зокрема, цей поважний Суд висловив позицію, що особиста неупередженість судді презюмується, доки не буде доведено протилежне (рішення у справах «Kurgianou проти Кіпру», § 119; «Hauschildt проти Данії», § 47). Для того, щоб вирішити, чи у певній справі є правомірні підстави сумніватись в неупередженості судді, слід взяти до уваги думку скаржника, якій, проте, не можна надавати вирішальної ролі. Визначальною є потреба встановити, чи його оцінка може вважатись об'єктивно виправданою (рішення у справах «Ferrantelli і Santangelo проти Італії», § 58; «Padovani проти Італії», § 27) [19, п. 96, 101]. Легко побачити, що ідея невмотивованого відводу із таким підходом ЄСПЛ несумісна, що, очевидно, обумовило відмову від нього у англійському праві.

У судовій системі США право на невмотивований відвід кандидату у присяжні на цьому етапі збережене, проте воно може створювати юридичний конфлікт з точки зору проблеми дискримінації у суспільстві, що є гострою для цієї держави. Верховний Суд США часто визнавав, що існування невмотивованих відводів необхідно для справедливого судового розгляду, хоча він завжди утримувався від того, щоб назвати цей інститут конституційною гарантією правосуддя. Невмотивований відвід – це привілей, передбачений законом, який може бути розширений, скорочений або скасований законодавчим органом [10, с. 168]. Формально право на невмотивований відвід не скасоване, проте Верховний Суд США у рішенні у справі «Watson v. Kentucky» (1986)

ухвалив, що Конституція США забороняє відвід присяжного на підставі його расової або статевої належності як неконституційні дії [9, с. 156]. У подальшому цей антидискримінаційний підхід було застосовано у справах «Hernandez v. New York» (1991), «Georgia v. McCollum» (1992), справі «J.E.B. v. Alabama ex rel. T.B.» (1994) [10, с. 169].

Коментуючи зміни судової практики, суддя Верховного Суду США Сандра Дей О'Коннор відзначила тенденцію до обмеження використання невмотивованих відводів: «оскільки ми крок за кроком встановлюємо конституційні обмеження на використання невмотивованих відводів, цим ми змушуємо юристів формулювати і доводити те, що, як ми знаємо, сформулювати неможливо. Діючи так, ми робимо невмотивований відвід все менш дискреційним і все більш схожим на відвід з конкретної причини». К. Моррісон констатує, що в результаті у сторін залишаються так звані «квазіневмотивовані відводи», які повинні бути певним чином пояснені. У той же час пояснення не зобов'язане бути переконливим або навіть правдоподібним. Досить, аби суд погодився, що воно заслуговує на довіру і не містить дискримінації. Так, у справі Purkett v. Elem (1995) суд визнав расово нейтральним пояснення обвинувача, який намагався заявити невмотивований відвід двом афроамериканцям через їхні зачіски і бороди [10, с. 169-170]. Отже, як бачимо, сфера дії права на невмотивований відвід звужується і воно трансформується у «квазіневмотивовану» форму, якщо виникає побоювання прихованої дискримінації щодо кандидата у присяжні.

Далі співставимо кількість невмотивованих відводів в країнах близького і далекого зарубіжжя. У порівнянні із вищезгаданими пам'ятками права Англії, у США кількість невмотивованих відводів є більшою і прямо залежить від ступеня тяжкості злочину, мірою покарання, що загрожує підсудному. Відповідно до п. 24 (b) Федеральних правил кримінального судочинства США для кожної сторони передбачено до 20 невмотивованих відводів, у тому випадку, якщо у справі може бути винесено смертний вирок. Якщо інкримінований злочин загрожує ув'язненням на строк більше 1 року, то сторони можуть заявити не більше 6 відводів кожна. Якщо обвинуваченому загрожує ув'язнення до 1 року або штраф, або і те і інше, то кількість невмотивованих відводів не може перевищувати 3 для кожної сторони. Якщо у справі декілька обвинувачених, суд може дозволити їм додаткові невмотивовані відводи [9, с. 153-154].

У інших державах, що традиційно відносяться до англо-американської правової сім'ї, ми спостерігаємо аналогічний підхід. Зокрема, у законодавстві Австралії, за яким обвинувачений може заявити відвід 12 кандидатам у присяжні, без посилання на будь-яку причину, а по найбільш серйозним категоріям злочинів – до 20 [20, с. 162]. У Новій Зеландії при відборі кандидатів у присяжні сторони мають право заявити їм по 4 невмотивовані відводи. За наявності 2 або більше обвинувачених, сторони мають право заявити до 8 невмотивованих відводів кандидатам у присяжні засідателі [21]. У законодавстві Канади закладений комплексний критерій, який одночасно включає тяжкість злочину і розмір колегії присяжних засідателів, допускаючи максимальне число невмотивованих відводів до 20 [22]. У Шотландії представники обвинувачення і захисту мають право відвести кожний до 3 кандидатів у присяжні, не вказуючи причин. У Північній Ірландії обвинувачений може відвести без зазначення причин до 12 кандидатів у присяжні [17, с. 45; 18, с. 153].

У законодавстві окремих держав, які належать до романо-германської правової сім'ї і запровадили класичну модель суду присяжних, враховано необхідність сприяння стороні захисту, що виражається у більшій кількості невмотивованих відводів для підсудного, його захисника. Зокрема, у Франції прокурор має право на 4 невмотивованих відводи, а підсудний і його захисник на 5 [18, с. 153]. За КПК Казахстану державний обвинувач здійснює невмотивований відвід 2 кандидатів у присяжні засідателі, а підсудний, його захисник – 3 кандидатів в присяжні за умови участі у справі 1 підсудного. Якщо в справі беруть участь декілька підсудних, то державний обвинувач також має право відвести 2 кандидатів у присяжні, а невмотивований відвід кандидатів у присяжні підсудними проводиться за їх згодою, у випадку її відсутності шляхом розподілу між ними кількості кандидатів, які відводять порівну, якщо це можливо (ст. 643) [23].

У інших державах континентальної правової сім'ї дотримуються принципу рівного розподілу права на невмотивований відвід кандидату у присяжні між обвинуваченням та захистом. Наприклад, за КПК РФ до його змін Законом №190-ФЗ від 23 червня 2016 р. сторони мали право заявити по 2 невмотивованих відводи кандидатам у присяжні, а після вказаної дати воно скоротилося до 1 невмотивованого відводу для сторони. Ця, на нашу думку, недемократична зміна законодавства все ж знайшла підтримку з боку Б. Т. Безлепкіна, який вважає, що право на заявлення невмотивованих відводів має бути обмежене, бо воно перешкоджає укомплектуванню колегії присяжних засідателів, затуляє провадження [24]. Висловлено було і протилежну думку про шкідливість зведення права на

невмотивований відвід до мінімального рівня. Зокрема, обмеження прав сторін при формуванні колегії присяжних навряд чи досягне поставленої законодавцем мети – зниження тиску сторін на присяжних, але істотно обмежить можливість з'ясування психологічних установок кандидатів. Результатом обмеження активності сторін на даному етапі може потім стати тенденційність суду присяжних, тобто нездатність винести об'єктивний вердикт [22]. Ми солідарні з даною думкою. Крім того, залишення права на немотивований відвід лише щодо 1 кандидата у присяжні для сторін є сигналом недемократичного, формального підходу законодавця до регулювання інституту суду присяжних, нерозумінням його суті. Особливо небезпечним це становище є у випадку, коли у справі беруть участь 2 чи більше підсудних, адже право на 1 немотивований відвід вони мають реалізувати спільно за домовленістю чи за жеребом (ч. 15 ст. 328 КПК РФ). Це послаблює право на захист.

Інше критичне зауваження щодо регулювання права на немотивований відвід за російським законодавством висловлене І. Л. Петрухіним, який відзначив, що цього права позбавлені потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач і їх представники, що не узгоджується з принципом рівності сторін [25, с. 9]. Це абсолютна слухна думка, яка мала б бути втілена у чинному КПК РФ, адже прокурор має з'ясувати думку інших учасників сторони обвинувачення, але останнє слово залишається тільки за ним.

Процедура відбору колегії присяжних засідателів в Грузії є схожою з аналогічною процедурою за КПК РФ. Разом з тим при відборі присяжних по КПК Грузії сторони поставлені в більш привілейоване становище, ніж за КПК РФ, оскільки вони мають право на ознайомлення з анкетами кандидатів в присяжні до відбору і вправі заявити до 6 немотивованих відводів [26, с. 165].

Висновки. За етимологічним та термінологічним навантаженням немотивований відвід слід розглядати як такий виклад клопотання про усунення кандидата у присяжні, який не містить мотивів, аргументації. При цьому немотивований відвід не повинен сприйматися як нераціональне, безпідставне клопотання. Відсутність обґрунтування наміру сторони усунути певного кандидата у присяжні від здійснення правосуддя є його особливістю та перевагою, оскільки не потребує доказування. З цієї причини немотивований відвід є імперативним і це робить його дієвою гарантією процесуальних прав сторін на законний склад суду. З позиції сторони захисту метою процедури немотивованого відводу є залишити тих кандидатів у присяжні, що найбільш співчувають підсудному.

Узагальнення наукових джерел дозволяє вказати, що причини заявлення немотивованого відводу можуть бути дуже різноманітними, інколи достатньо дискусійними. Але їх об'єднує те, що заявник не може обґрунтувати власну позицію правовою нормою, формуючи суд присяжних відповідно до власного законного інтересу. Досвід США доводить, що найбільш ефективно використати право на безмотивний відвід сторона може з допомогою залученого нею психолога.

У світі спостерігається тенденція до відмови чи обмеження немотивованих відводів кандидатам у присяжні. На історичній батьківщині суду присяжних у Англії право на немотивовані відводи з 1988 р. зовсім виключено. На нашу думку, це спричинено прецедентним правом ЕСПЛ, яке закріпило презумпцію неупередженості судді, вимагає наведення доказів чи аргументів неупередженості судді, у т.ч. присяжних.

У судовій практиці США сфера дії права на немотивований відвід звужується і воно трансформується у «квазінемотивовану» форму, тобто, все ж передбачає пояснення заявника, якщо виникає побоювання прихованої дискримінації щодо кандидата у присяжні.

У державах англо-американської правової системи кількість немотивованих відводів прямо залежить від ступеня тяжкості злочину, мірою покарання, що загрожує підсудному.

У законодавстві деяких досліджених держав романо-германської правової сім'ї враховано необхідність сприяння стороні захисту, що виражається у більшій кількості немотивованих відводів для підсудного, його захисника. У інших вивчених державах ця кількість однакова для сторін обвинувачення і захисту.

Зроблено висновок, що надання права на мінімальну кількість немотивованих відводів, зокрема, у РФ, істотно зменшує вплив сторін на формування суду присяжних, не забезпечує право на захист, справедливий судовий розгляд, якщо у провадженні беруть участь декілька підсудних.

В українському законодавстві немотивована форма відводу виключена, адже у ч. 5 ст. 80 чинного КПК закріплено положення про те, що відвід повинен бути вмотивованим. У контексті проведеного дослідження можемо сформулювати висновок, що запровадження права на немотивований відвід кандидату у присяжні у наше чинне законодавство як окремий крок для його вдосконалення не видається доцільним. Для правової системи України принципове значення має відзначений вище підхід ЕСПЛ, що не сумісний із ідеєю немотивованого відводу, та значення

практики цього суду для українського законодавства та правозастосування. Не варто ігнорувати досвід інших держав, які відмовились чи обмежили право на невмотивований відвід.

Джерела та література

1. Солодков А. А. Правовий статус присяжних за законодавством України / А. А. Солодков // Вісник АМСУ. – Серія: Право. – 2013. – № 2 (11). – С. 19-27.
2. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/B/BEKKARIA_Chezare/_Bekkaria_Ch..html
3. Коломенская С. А. Формирование коллегии присяжных заседателей в уголовном процессе России и США: монография / С. А. Коломенская. – М.: Юрлитинформ, 2011. – 184 с.
4. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США / В. Бернхем. – К.: Україна, 1999. – 542 с.
5. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. В 2-х томах. – Т.1 / И. Я. Фойницкий. – Санкт-Петербург: Альфа, 1996. – 607 с.
6. Словник української мови: в 11 томах. – Том 5 / І. К. Білодід, А. А. Бурячок та ін. – К.: Наук. думка, 1974. – 840 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
8. Солодков А. А. Особливості реалізації інституту відводу в суді присяжних / А. А. Солодков // Право і суспільство. – 2014. – № 6-2. – Ч. 2. – С. 231-237.
9. Русанова І. О. Проблеми організації суду присяжних в Україні: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09 / І. О. Русанова. – Харків: Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, 2003. – 195 с.
10. Моррисон К. Переговоры о немотивированных отводах присяжных / К. Моррисон. – Перевод с англ. И. И. Нагорной // Реферативный журнал «Государство и право». – 2015. – №2. – С. 168-173.
11. Владыкина Т. А. Немотивированный отвод присяжного заседателя / Т. А. Владыкина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lexandbusiness.ru/view-article.php?id=1488>.
12. Перро Ж. Красный пуловер / Ж. Перро. – М.: Прогрес, 1985. – 336 с.
13. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб.: Питер, 1997. – 668 с.
14. Димитриус Э., Мазарелла М. Читать человека как книгу / Э. Димитриус, М. Мазарелла. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 447 с.
15. Насонов С. А. Формирование коллегии присяжных заседателей: проблемы законодательного регулирования и судебной практики / С. А. Насонов // Актуальные проблемы российского права. – 2014. – № 12 (49). – С. 2841-2846.
16. Бэрнем У. Суд присяжных заседателей / У. Бэрнем. – М.: Издательство Московского независимого института международного права, 1995. – 127 с.
17. Шишкін В. І. Судові системи країн світу: навч. посібник (у 3-х книгах). Кн.1 / В. І. Шишкін. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 320 с.
18. Тиссен О. Н. Теоретические и практические проблемы формирования коллегии присяжных заседателей: монография / О. Н. Тиссен. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 450 с.
19. Посібник зі статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод «Право на справедливий суд» (кримінальний процесуальний аспект). І частина (пункти 1-299). Оновлене видання станом на 31 квітня 2019 р. Переклад з англ. мови та опрацювання О. Дроздова, О. Дроздової [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://protocol.ua/ua/posibnik_zi_statti_6_konventsii_pro_zahist_prav_lyudini_i_osnovopolognih_svobod/.
20. Джиффорд Д. Дж., Джиффорд К. Х. Правовая система Австралии / Д. Дж. Джиффорд, К. Х. Джиффорд. – М.: Юридическая литература, 1988. – 344 с.
21. Juries Act 1981, reprint as at 1 July 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legislation.govt.nz/act/public/1981/0023/latest/DLM44099.html>.
22. Тамаева К. Немотивированные отводы присяжным заседателям / К. Тамаева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.ru/2017/5/30/nemotivirovannye_otvody_prisyazhnym_zasedatelyam_a_byl_li_kriterij.html.
23. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852#pos=3;-227.
24. Безлепкин Б. Т. Настольная книга судьи по уголовному процессу. 5-е издание / Б. Т. Безлепкин. – М.: Проспект. – 357 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?isbn=5392243819/>.

25. Петрухин И. Л. Суд присяжных: проблемы и перспективы / И. Л. Петрухин // Государство и право. – 2001. – № 3. – С. 5-15.
26. Насонов С. А. Европейские модели производства в суде присяжных: суд присяжных в Грузии (сравнительно-правовое исследование) / С. А. Насонов // Актуальные проблемы Российского права. –

Крикунов А., Денисова Г. Немотивированный отвод кандидату в присяжные в уголовном судопроизводстве (сравнительно-правовое исследование). В статье выявлены исторический и этимологический аспекты, процессуальная природа немотивированного отвода кандидату в присяжные, его значение для формирования беспристрастного состава суда присяжных в уголовном судопроизводстве. В контексте предмета исследования обобщены памятники права, доступное законодательство и судебная практика ряда государств мира, принадлежащих к англо-американской и романо-германской правовым семьям. Установлены ситуации, при которых целесообразно заявление немотивированного отвода кандидату в присяжные. Рассмотрены юридические и психологические рекомендации зарубежных специалистов, которые применяют в своей практике право на немотивированный отвод кандидату в присяжные. В мире наблюдается тенденция к отказу или ограничению немотивированных отводов кандидатам в присяжные. Авторы пришли к выводу, что введение права на немотивированный отвод кандидату в присяжные в наше действующее законодательство как отдельный шаг для его совершенствования не представляется целесообразным. Для правовой системы Украины принципиальное значение имеет подход ЕСПЧ, не совместимый с идеей немотивированного отвода, и значение практики этого суда для украинского законодательства и правоприменения. Не стоит игнорировать опыт других государств, которые отказались или ограничили право на немотивированный отвод.

Ключевые слова: кандидат в присяжные, суд присяжных, отвод, немотивированный отвод, уголовный процесс.

Krykunov A., Denisova G. Peremptory Challenge of the Candidate to Jury in Criminal Proceedings (Comparative Legal Study). The article clarifies the historical and etymological aspects and the procedural nature of the peremptory challenge of the jury candidate, its significance for the formation of an impartial the court in criminal proceedings. In the context of the subject of the study, the authors generalize historical legal documents, available legislature and judicial practice of a number of states, belonging to the Anglo-American and Romano-Germanic legal systems. The study focuses on the situations in which it is expedient to declare an peremptory challenge to a jury candidate. The legal and psychological recommendations of foreign experts, who apply in their own practice the right to peremptory challenge of a candidate in jury, are considered. In the world there is a tendency to refuse or limit peremptory challenge to jury candidates. The introduction of the right to peremptory challenge of a candidate in a jury into our current legislation as a separate step for its improvement does not seem appropriate. The ECtHR's approach, which is incompatible with the idea of peremptory challenge, is of fundamental importance to the legal system of Ukraine. The experience of other states, that have waived or restricted the right to peremptory challenge, should not be ignored.

Key words: jury candidate, jury trial, discharge, unmotivated discharge, criminal process.